

Mellan skål och vägg (/index.php/mer/essaeer/118- religion/20313-mellan-skal-och-vagg)

THOMAS NOTINI (/INDEX.PHP/SINGLE-CONTACT) / ESSÄER (/INDEX.PHP/MER/ESSAEER) /
PUBLICERAD 22 SEPTEMBER 2015

ESSÄER OM RELIGIONEN (/INDEX.PHP/MER/ESSAEER/118-RELIGION)

(/index.php/mer/essaeer/118-religion/20313-mellan-skal-och-vagg)

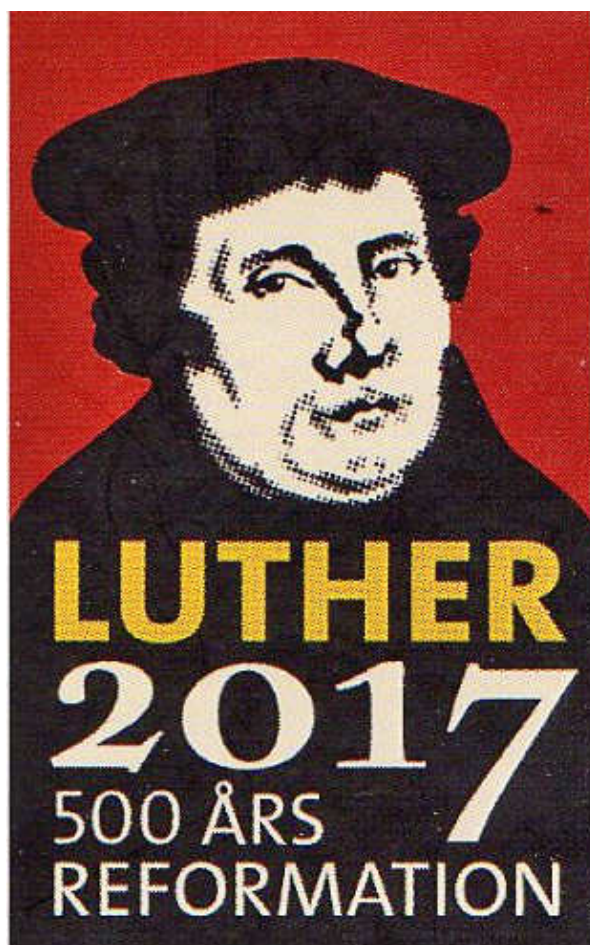
Martin Luther som den store glädjedöparen och den rigide slavdrivaren?
Några reflexioner av Thomas Notini kring en nyutkommen bok av och om
Martin Luther.

Annons:

När evangelisk-lutherska kristna från den europeiska kontinenten kommer på besök till Sverige, slås de ofta av häpnad och oförståelse inför den bild av Martin Luther, som blivit den allmänt rådande i Sverige. Och själv förvånas jag över att denna snedvridna bild fått fäste även bland personer som åtminstone i kraft av en viss humanistisk allmänbildning borde vara något bättre informerade.

Vi hör och läser nästan dagligen yttranden i stil med: "Det är Luther som sitter på mina axlar", "Det är Luther som piskar mig i ryggen" etc. Därmed avseende, att Luther var den store glädjedödaren och den rigide slavdrivaren, som bara predikade plikt och underkastelse, tungt och slitsamt arbete, försakelse och förnöjsamhet med livets blygsammaste nödortft, spartanska förhållanden och en asketisk livsföring; kort sagt, ett liv helt överskuggat av en grå och tryckande vardag – och av en lagisk Gud som bara ställer krav.

För tyska, slovakiska, österrikiska, franska, ungerska eller amerikanska lutheraner är Martin Luthers namn förknippat med evangeliets frihet och trons glädje, med livsbejakelse och stark gemenskap kring det kristna budskapet och den evangeliska kärleken. De har svårt att tro att de

Affisch för Lutherjubileet, 2017. Foto: Thomas Notini

tillhör samma kyrkogemenskap som de svenskar som suckande klagat över att Luther sitter så tungt på deras axlar.

En bekant till mig, själv inte lutheran men född och uppvuxen i det delvis lutherska Kaysersberg i Alsace – Albert Schweitzers födelsestad – träffade huvudet på spiken, när han kommenterade den besynnerliga svenska synen på Luther:

Men det kommande jubileet kommer säkerligen också att medföra åtskilligt av både kritik och självkritik. Jämsides med den rena Lutherforskningen borde det också ges plats för forskning i den reformkatholicism och reformhumanism, som vi finner ansatser till hos till exempel Erasmus av Rotterdam, men som hamnade i skuggan av Luther och Calvin och den katolska motreformation som väntade runt hörnet när reformationsrörelsen nådde sin höjdpunkt.

Rummet i Wittenberg där bordssamtalen hölls. Foto: MDM

"Det är ju Calvin de talar om – inte Luther!"

Annons:

Och just så förhåller det sig. Den skeva svenska Lutherbilden har sin egen bakgrund.

När den lutherska reformationen officiellt genomdrevs i Sverige vid Uppsala kyrkomöte 1593, var ett viktigt syfte att markera ett avståndstagande från den katolicism som man ansåg att Johan III varit på väg att återinföra. Sveriges riksföreståndare var vid denna tidpunkt Johans bror hertig Karl, sedermera kung Karl IX, som ett årtionde senare började oroas av det lutherska prästerskapet

med sina uppenbara kalvinsk-reformerta sympatier. I syfte att söka driva den ännu pågående reformationen i mer kalvinsk riktning kallade hertig Karl in en skotsk kalvinsk teolog och kyrkoledare vid namn John Forbes, och hertigen anordnade en akademisk disputation mellan Forbes och de ledande teologerna i Uppsala, i hopp om att vinna de sistnämnda för Jean Calvins läror. Disputationen lär ha gått hett tillväga, och enligt protokollet skall Forbes vid en av de avgörande frågorna från de uppsaliensiska teologerna ha blivit svarslös; där står de kända ord som blivit ett bevingat uttryck: "Ad haec Forbesius nihil" - "På detta kunde Forbes ingenting svara".

Forbes fick resa hem till Skottland med oförrättat ärende, och Uppsalamötets beslut, liksom den lutherska Augsburgska bekännelsen, bekräftades på nytt som den svenska reformationskyrkans bekännelsesdokument.

Men nu var ju 1600-talet inne, den så kallade lutherska ortodoxins århundrade, och frågan är om den reformerte skotten ändå inte hade sått ett teologiskt frö i all tysthet. Den lutherska ortodoxin i Sverige antog flera olutherska drag. Till skillnad från Luthers bibelsyn, som hävdade att det vägledande i Skriften är det som "driver Kristus" ("was Christum treibt") - alltså det som visar på kärnan i evangeliet, budskapet om nåden, försoningen och upprättelsen genom Jesus Kristus – antog den lutherska ortodoxin en bibelsyn som i likhet med den kalvinska ser Skriften i dess helhet och i alla dess enskildheter som normgivande och som lägger tonvikten vid Skriftens funktion som lag och laggivare. En hållning som passade väl för den nya nationalkyrkans uppgift som vidmakthållare av det feodala samhällssystemet.

Det svenska riket antog ett statskyrkosystem som, vid sidan av det som etablerades i Danmark-Norge, blev unikt inom den lutherska kristenheten. För Luther var visserligen den världsliga makten given av Gud. Tanken på "kungadömet av Guds nåde" - alltså den caesaro-papistiska föreställningen om ett särskilt gudomligt kungaämbete – stod däremot Luther helt främmande inför. Vilken form den världsliga makten tar är för Luther oväsentligt, och "kung", "kejsare", "kurfurste", "riksföreståndare", eller vad det vara må, är bara yttre titlar och prål som hängs runt halsen. Det caesaro-papistiska kungadöme som nu rådde i Sverige, med kungen som smord och vigd innehavare av ett gudomligt ämbete, som både världsligt och kyrkligt överhuvud, har inom reformationskristendomen sin närmaste motsvarighet inom den engelska, anglikanska statskyrkan. Men lutherskt är det, som sagt, inte alls. Och, för den delen, inte heller kalvinskt.

Bildstormeriet, ivern att avlägsna och förinta alla slags målningar och skulpturer i kyrkorna, var kännetecknande för kalvinismen. Bilder i kyrkorummet var avguderier och ett förhatligt arv från romarkyrkan, ansåg de. Luther såg det annorlunda: även bildkonsten är en Guds gåva, om den inte missbrukas och därigenom står i vägen för evangeliet. I Sverige har vi därför våra medeltida sakrala konstskatter kvar, till skillnad från de länder där kalvinismen med sin fundamentalistiska framfart tog över de medeltida kyrkorna, såsom Schweiz och Nederländerna. Men helt förskonade från det reformerta bildstormeriet blev vi inte; i många medeltida kyrkor blev freskmålningar med bibliska och andra sakrala motiv överkalkade.

En våg av kalvinsk-reformert inflytande kom sedan under 1800-talet, med den starkt anglosaxiskt präglade nyevangeliska och pietistiska väckelsen och, mot seklets slut, genom anglosaxiska frikyrkorörelser som till exempel metodismen. Med pietismen, som även fick fotfäste inom statskyrkan, började den Lutherbild ta form som beskrivits inledningsvis – och som så många svenskar idag refererar till.

Därför är det en pur glädje att få läsa en nyutkommen bok, som ger ett värdefullt bidrag till försöken att korrigerera den skeva bilden: Göran Agrell & Peter Strömmers *Ordet vid bordet – Martin Luthers bordssamtal*, Themis, 2015.

Lucas Cranach d.y.: Den nya evangeliska gudstjänsten (och den gamla katolska till höger). Foto: Thomas Notini

Luthers bordssamtal, "Tischreden", utgör i sitt kompletta skick en rätt omfattande textmassa inom ramen för hans samlade skrifter. I min bokhylla finns en tysk utgåva från år 1832, i två band om sammanlagt cirka 1300 sidor. Men det förhåller sig med bordssamtalen liksom med så många andra av de texter som bär Luthers namn: de är inte skrivna direkt av honom själv utan nedtecknade av andra och senare sammanställda och utgivna. Samma sak gäller i stor utsträckning även hans stora bibelkommentarer, som ursprungligen är föreläsningar hållna av Luther och nedtecknade av hans studenter med hjälp av ett slags stenografi, som gjorde det möjligt att återge fritt hållna föreläsningar ganska ordagrant.

Både i föreläsningarna och i bordssamtalen använder Luther två språk, latin och tyska, och detta i en ganska säregen och förmodligen alldeles spontan blandning. Under en föreläsning kunde han till exempel uttrycka sig så här: "Si deus pingendus, soll ichs malen, quod in Abgrund seiner göttlichen Natur nihil aliud quam ein Feuer und Brunst, quae dicitur Lieb zu Leuten.." o.s.v. i samma stil.

Allt känt skriftmaterial med Martin Luther som upphov finns samlat i den stora Weimar-upplagan, Die Weimarer Ausgabe, som för den intresserade finns tillgänglig i sin helhet på nätet (<http://www.lutherdansk.dk/WA/D.%20Martin%20Luthers%20Werke,%20Weimarer%20Ausgabe%20-%20WA.htm>).

Det är väl obehövt att påpeka vilket enormt redaktionellt arbete som ligger bakom en sådan publikation. Och det är denna utgåva, den enda hittills helt kompletta, som Göran Agrell och Peter Strömmer har följt när de ställt samman det nyutkomna, kommenterade urvalet på svenska. De har disponerat materialet mycket överskådligt under olika teman; dels livshistorien, dels olika teologiska teman.

Martin Luther och hans hustru Käthe, som hade ingått äktenskap 1525, började 1531 regelbundet bjuda in studenter, vänner och Luthers kolleger till kvällsmåltid med efterföljande samkväm där det serverades öl. Det ägde rum i paret Luthers bostad som var inrymd i det tidigare så kallade "Svarta klostret" i Wittenberg – det som kommit att kallas "reformationens första prästgård". Där bodde inte bara Martin och Käthe och deras sex barn utan även studenter, släktingar och nödställda människor. Dessa måltider, där stoffet till bordssamtalen nedtecknades av kolleger och studenter, anordnades regelbundet fram till kort före Luthers död 1546.

Och här bör det påpekas, först som sist: För dem som är vana att betrakta Luther som den dystre, puritanske slavdrivaren kommer Agrells och Strömmers bok att medföra en välbehövlig och möjligtvis övervägande positiv omvärdering. Men – det finns också de, och har alltid funnits de, för vilka just Luthers bordssamtal är en stötsten av det svårare slaget. Den lutherska pietismen, sådan den varit känd under de senaste 200 åren, har i görligaste mån sökt undvika allt umgänge med dessa texter.

Och här bör det påpekas, först som sist: För dem som är vana att betrakta Luther som den dystre, puritanske slavdrivaren kommer Agrells och Strömmers bok att medföra en välbehövlig och möjligtvis övervägande positiv omvärdering.

Likaså bör det först som sist påpekas, att Agrell och Strömmer här utför en välkommen kulturgärning, ägnad att ge en förmänskligad, nyanserad och i görligaste mån sann – eller i varje fall sannare – bild av en gestalt som länge varit alltför omspunnen av säregna myter och allehanda projektioner.

Det vulgära

Luther är grovkornig och vulgär, och han tycks vara så helt medvetet. Det hör uppenbarligen till hans kynne och läggning, men det verkar också vara ett avsiktligt redskap för att söka nå ut till "gemene man", till den olärde och illitterate, som nog i grunden står hans hjärta närmare än de uppnästa, lärda och högvälborna. Genom ett stort antal sidor i texten osar det av fekalier, fjärtar, brunst och överjäst öl. (Luthers analhumor måste även för bordsgästerna ha framstått som formidabel.) På något ställe har det till och med blivit litet för mycket för redaktören av Die Weimarer Ausgabe, som sett sig nödtvungen att retuschera ett alltför grovt verb hämtat från regionerna under bältet. Utan att blinka kan fader Luther råda en man att under vissa omständigheter ta sig en extra (alltså inte äkta) hustru. Att ta sig ett glas eller ett par för mycket till bästa av fru Käthes eller någon annans goda öl är något han visar full förståelse för. Därom kan han således säga:

"Imorgon måste jag hålla en föreläsning om Noas fylla. Därför vill jag dricka så mycket ikväll att jag av egen erfarenhet kan tala om detta onda." (Agrell & Strömmer sid 30)

Hans metaforer för döden och förgängligheten – liksom för människans synd och brist – är för det mesta stank, förruttnelse och krälände maskar.

Vi kanske kan lämna denna möjligen mindre tilltalande sida av Luther därhän för denna gång. Det kan räcka med att konstatera, att tiden idag säkerligen är betydligt mera mogen för att göra bilden av personen Luther litet mer komplicerad än den tidigare varit, och belyst från litet fler vinklar. Styrkan med Agrells och Strömmers bok är att den bidrar till detta på ett pedagogiskt koncentrerat och lättillgängligt sätt.

Sieben Köpffe Martini Luthers
 Vom Hochwürdigen Sacrament des Altars / Durch
 Doctor Jo. Cocleus.

Luther med sju huvuden. Samtida nitbild, träsnitt. Foto: Thomas Notini

"De ädla konsterna"

Luthers öppenhet för kulturen skiljer honom markant från andra reformatorer, inte minst Calvin och "anabaptisterna". Han beundrar dikten och bildkonsten, som han liksom musiken räknar till "de ädla konsterna"; men särskilt musiken ligger honom varmt om hjärtat:

"Jag är inte heller av den meningen att alla konster genom evangeliet skall slås till marken och förgå, som vissa falska andliga framhåller, utan jag önskar se alla konster, särskilt musiken, i tjänst hos den, som givit oss dem och skapat dem." (Agrell & Strömmer sid 167)

Luther spelade själv luta och musicerade och sjöng tillsammans med familjen. Han tonsatte också flera koraler till egna texter; två av dem är särskilt kända för svenska gudstjänstdeltagare: psalmerna "Vår Gud är oss en väldig borg" och "Från himlens höjd jag bringar bud" (psalm 237 resp. 125 i Svenska kyrkans psalmbok). Luthers särskilda kärlek till musiken grundar sig inte enbart på att han ser den som ett verktyg i gudstjänsten och förkunnelsen, utan han erkänner den som en rik Guds gåva helt i sin egen rätt och tar gärna tillfället i akt att, dolt eller öppet, rikta en känga mot de kulturfientliga:

"Frön till många goda egenskaper gömmer sig i de sinnen som grips av musiken. De som inte grips av den liknar stenar, tycker jag. Ty vi vet att musiken är förhatlig och outhärdlig också för demonerna. Och jag drar av detta slutsatsen och skäms inte för att påstå, att det efter teologin inte finns någon konst som kan likställas med musiken, eftersom endast den efter teologin skänker det annars endast teologin skänker: ett lugnt och glatt hjärta." (Agrell & Strömmer sid 32)

Här bör dock anmärkas, att Luther inte använder begreppet "teologi" som beteckning för en akademisk disciplin utan för själva gudsförtröstan, bönen och det inre tros livet.

Högt och lågt

Luther skiljer sig märkbart från de flesta mer betydande teologer i historien därigenom att han aldrig skrev någon systematisk framställning av den kristna tron. Så gjorde ju Augustinus med sin bok *Om Gudsstaten*; så gjorde Thomas ab Aquino med sin *Summa Theologiae*; så gjorde Calvin med sin *Institutio Christianae Religionis*; så gjorde i senare tid Karl Barth, Paul Tillich, Emil Brunner med flera.

Vid läsningen av Bordssamtalen anar man varför Luther härvidlag aldrig följde Augustinus eller Thomas exempel. "Luther var en vulkan", sade en av mina lärare och föreläsare under studietiden, och bordssamtalen ger stöd för en sådan karakteristik. Med sin turbulenta och ångestfyllda resa fram till klarhet och insikt, med sitt rastlösa, impulsiva temperament och med ett intellekt som endast undantagsvis förmådde bli herre över hans känslor, var han inte i läge för att bli författare till ett större dogmatiskt eller systematisk-teologiskt arbete.

Den första, i någon mening dogmatiska, framställningen av Luthers teologi, *Confessio Augustana* (Den augsburgska bekännelsen), skrevs av Luthers vän och medarbetare, den lärde Philipp Melancton. Men ur Luthers hand och genom förmedling av flitigt skrivande åhörare har flutit en strid ström av olika slags texter med ett enda centralt ärende: att människan blir rättfärdig – hel och upprättad inför Gud – genom sin tro och inte genom sina gärningar, och att

tron föder de gärningar med vilka hon tjänar sina medmänniskor i världen och samhället. De flesta av hans yttranden under bordssamtalen, i den mån de gäller teologiska och bibliska ting, ger olika belysningar av denna tanke, såsom detta:

"De tar miste som anser att Kristus är en lagstiftare som formar moraliska seder och, som en slags Sokrates, föreslår perfekta exempel på moralisk livsföring. För även om Kristus verkligen ger anvisningar om handlingar, förbereder och förnyar han först människan inifrån och därefter styr han också kroppen, händerna och fötterna. Gärningarna följer tron just så som skuggan följer kroppen." (Agrell & Strömmer sid 144)

Tiden är mogen, så här två år före det stora reformationsjubileet 2017, att plocka fram Luthers bordssamtal ur den skrubbdär något generade fromma lutheraner i det förgångna har låst in dem och istället börja bruka dem som en kompletterande vägledning till Luthers tänkande så som det framgår av andra textdokument. I bordssamtalen talar den helt spontane och oredigerade Luther, och han säger i talande bilder och stringenta formuleringar sådant som han i de andra sammanhangen brukar betydligt mer utrymme till att utlägga. Han ser sig kallad att ge utlåtanden om allt möjligt: om kvinnors bröst, om barnafödande och avvänjning, om olika kvaliteter av öl och vin. Nationella stereotyper förekommer också, men man får intrycket att dessa inte är alltför allvarligt menade. Om flamländarna heter det till exempel att de:

"... lär sig snabbt och lätt främmande språk, ty de har en skicklig och vass tunga och om man förde en flamländare genom Italien eller Frankrike i en säck, så skulle han snart lära sig språken, säger man." (Agrell & Strömmer sid 113)

Det är inte utan att man kan undra varför de ivriga nedtecknarna inte lät vissa uttalanden hamna "under strecket" och istället koncentrerade sig på det "som driver Kristus". Men kanske var det ett fullt medvetet val de gjorde: att teckna ett så levande porträtt som möjligt av sin lärare och vägledare. Det alldagliga, triviala och skämtsamma varvas med de stora trosfrågorna. Klichén "högt och lågt" passar verkligen som beskrivning av Luthers bordssamtal.

Flertalet av yttrandena i bordssamtalen går dock rätt in i den troende kristnes frågeställningar om Gud och världen, om livet, döden och det eviga hoppet, om det ondas makt och om försoning och frihet. Endast ett par ytterligare nedslag i texten skall göras här.

Bibeln – Luther sade alltid "Skriften" eller "Den Heliga Skrift" – var den livsluft Luther andades, och hans insats för att den så småningom skulle bli västerlandets mest spridda "folkbok" kan knappast överskattas. Bland Gamla Testamentets böcker hyser han en alldeles särskild kärlek till Psaltaren. Där finner man, menade Luther, hela Bibelns budskap i sammanfattning – kanske en orsak till att Nya Testamentet plus Psaltaren tidigare ofta utgavs i en volym. Han säger alltså till sina vänner:

"Kort sagt: vill du se den heliga kristna kyrkan målad med levande färg och gestalt i en liten bild, så tag Psaltaren framför dig. Där har du en fin, klar och ren spegel, som ska visa dig vad kristenheten må vara. Ja, du kommer också att finna dig själv i den och den rätta självkännedomen, ja Gud själv och allt skapat." (Agrell & Strömmer sid 161)

Luther har inga illusioner om vad pengar och rikedom gör med människor:

"Pengar är Satans ord genom vilket han verkar i världen, precis som Gud verkar genom den sanna Ordet." (Agrell & Strömmer sid 216)

Kan möjligen påve Franciskus ha läst detta innan han fällde sitt kända yttrande för något år sedan: "Il denaro è lo sterco del diavolo!" - "Pengar är djävulens träck!"?

Inte heller hyste Luther några illusioner om tillståndet i kyrka och församling:

"Farväl till dem som vill ha en helt ren och renad kyrka. Det är detsamma som att inte alls vilja ha någon kyrka." (Agrell & Strömmer sid 190)

Luther använder många bilder och liknelser, så som denna, värd att begrunda också i vår dystra tid:

"En gång, när två getter möter varandra på en smal stig, som går över vatten, vad gör de då? De kan inte återvända bakåt och inte heller passera bredvid varandra, för stigen är alltför smal. Skulle de stöta till varandra, skulle de båda falla i vattnet och drunkna. Vad gör de då? Naturen har ingivit dem att den ena skall lägga sig ned och låta den andre passera över sig; då förblir de båda oskadade. Så skulle en människa också göra mot en annan och låta denna gå över henne med fötterna hellre än att hon skulle träta, kivas och kriga med den andra." (Agrell & Strömmer sid 220)

2017 – och sedan?

På bakre pärmen av Agrells och Strömmers bok finns ett litet emblem, stort som ett frimärke (se bild). Det markerar att boken skall ses som en del av upptakten till år 2017, då reformationens 500-årsjubileum kommer att firas, till minne av Luthers 95 teser om avlaten, vilka blev reformationens startskott.

Några av reformationens landvinningar är bestående och obestridliga. Den troende människans myndiggörande och frihet ifråga om samvete, känsla och intellekt har satt avtryck långt utanför reformationskristenhetens gränser; bibelöversättningarnas epok och, i dess förlängning, den humanvetenskapligt grundade bibelforskningen likaså.

Men det kommande jubileet kommer säkerligen också att medföra åtskilligt av både kritik och självkritik. Jämsides med den rena Lutherforskningen borde det också ges plats för forskning i den reformkatolicism och reformhumanism, som vi finner ansatser till hos till exempel Erasmus

av Rotterdam, men som hamnade i skuggan av Luther och Calvin och den katolska motreformation som väntade runt hörnet när reformationsrörelsen nådde sin höjdpunkt.

Det blir ett spännande år.

Thomas Notini

Klicka här för att söka efter böcker hos Bokus apropå den här artikeln.

Varje köp via denna länk stödjer TK. ([http://clk.tradedoubler.com/click?](http://clk.tradedoubler.com/click?p=362&a=1277735&g=17415644&url=http://www.bokus.com/cgi-bin/product_search.cgi?ac_used=no&search_word=Ordet+vid+bordet+%96+Martin+L)

[p=362&a=1277735&g=17415644&url=http://www.bokus.com/cgi-bin/product_search.cgi?](http://www.bokus.com/cgi-bin/product_search.cgi?ac_used=no&search_word=Ordet+vid+bordet+%96+Martin+L)

[ac_used=no&search_word=Ordet+vid+bordet+%96+Martin+L\)](http://www.bokus.com/cgi-bin/product_search.cgi?ac_used=no&search_word=Ordet+vid+bordet+%96+Martin+L)

0 kommentarer

Ordna efter

Populäraste

Lägg till en kommentar ...

 Facebook Comments Plugin